

DIALEKTIKA SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI A KRITIKA JEJ REVIZIONISTICKEJ DEZINTERPRETÁCIE

RUDOLF ŠÍMA, Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

ŠÍMA, R., *The Dialectics of Socialist Society and a Critique of its Revisionist Misinterpretation*, *Filozofia*, 30 (1975), No 4, p. 383—399 No 4, p. 400—426.

The elaboration of the dialectics of society on the platform of materialistic dialectics belongs to the most significant merites of the classics of Marxism. Due to this also the scientific theory of society historical materialism was created.

The author points out the original contribution of Marx and Engels in this direction that they had elaborated namely due to the connection of theory with the objective interest and revolutionary practice of the proletariat.

The author appreciates highly also Lenin's merits in the creative application and revolutionary development of materialist dialectics in new historical conditions. He stresses namely his original elaboration of the dialectics of socialist society and of the theory of antagonistic and non-antagonistic contradictions and the forms of their solution.

In the last part the author analyzes critically the revisionist misinterpretations of the Marxist-Leninist dialectics of socialist society.

Jednou z hlavných zásluh klasikov marxizmu je rozpracovanie dialektiky spoločnosti, dejinnej dialektiky. Dialo sa to v priamom boji s historickým idealizmom i s pozitivistickou orientáciou v názoroch na dejiny. Lenin takto zhodnotil hlavný význam dialektiky u Marxa a Engelsa: „Uplatňovanie materialistickej dialektiky na prepracovanie celej politickej ekonómie od jej vzniku, na prepracovanie dejín prírodovedy, filozofie, politiky a taktiky robotníckej triedy — toto najväčšími zaujíma Marxa a Engelsa, v tomto prinášajú to najpodstatnejšie a najnovšie, v tomto je ich geniálny krok vpred v dejinách revolučného myslenia.“ (1, s. 495) Týmto „uplatňovaním“ sa optimálne rozvíja aj sama materialistická dialektika. Z toho vyplýva, že materialistická dialektika na rozdiel od idealistickej dialektiky sa môže tvorivo a revolučne rozvíjať len na základe konfrontácie a „uplatňovania“ v konkrétnej historickej praxi, v živote spoločnosti a v ich vedeckej reflexii. Materialistická dialektika je súčasne filozofickou metodológiou teoretického poznávania i revolučnej praxe. Pri jej skúmaní a tvorivom rozvíjaní sa preto nemožno pohybovať len v oblasti gnozeologických a logických problémov, ale aj v oblasti reálnych ontologických problémov života prírody a spoločnosti, a najmä praxe ich revolučnej premeny.

Marx a Engels urobili revolučný obrat v chápaní a rozvíjaní dialektiky najmä preto, lebo pochopili prax naozaj konkrétne a prakticky, stala sa im východiskom, kritériom i cieľom vedeckého a filozofického myslenia a nakoniec sami ako vynikajúci teoretici, filozofi a vedci sa stali praktickými revolucionármi a ideológmi revolučnej praxe proletariátu. Z pozície objektívneho záujmu a praxe proletariátu mohli klasici marxizmu vidieť, pochopiť a rozvíjať na teórii aj tie rozmery, ktoré nebolo možné vidieť z pozície samej teórie. Jednoducho povedané:

len preto, že Marx s Engelsom a po nich aj Lenin sa stali vedcami a ideológmi, v praktickej revolúcii mohli byť súčasne revolucionármi v teórii, včítane teórie materialistickej dialektiky. Z tejto pozície mohli pri rozpracovaní materialistickej dialektiky tvorivo prevziať a rozvíjať aj všetky pozitívne výsledky svetového dialektického myslenia a rozvoja ľudskej kultúry a samu materialistickú dialektiku použiť ako nástroj progresívneho revolučného pretvárania sveta v prospech celého ľudstva. To nebolo predtým možné z pozície žiadnej triedy, lebo žiadna trieda nebola schopná prekročiť svoj triedny fragmentárny horizont a stotožniť sa natrvalo so všeľudským záujmom.

Ako je známe, klasici marxizmu vytvárali celú materialistickú teóriu nielen ako teóriu poznania sveta, ale predovšetkým ako teóriu a nástroj jeho praktickej revolučnej premeny. Revolučná teória je dialekticky spojená s revolučnou praxou. V tomto spojení je aj základ spojenia materializmu s dialektikou. Materializmus sa stáva dôsledne dialektickým a dialektika dôsledne materialistickou. Súčasne sa stávajú dôsledne vedeckými. Na tomto základe a týmto spôsobom sa mohol realizovať hlavný cieľ a zmysel Marxovej filozofie, spočívajúci v tom, aby sa mohla stať filozofiou skutočného sveta a jeho progresívnej praktickej premeny, aby mohla „nastoliť pravdu skutočného sveta“. (2, s. 12) Takáto filozofia môže odhaliť „každú metafyziku dejín“, hoci je — ako napr. u Hegla — preniknutá historizmom.

Objektívne podmienky, prostriedky a sily pre existenciu a rozvoj takejto filozofie objavili Marx s Engelsom v jej organickom spojení s revolučnou praxou proletariátu. „Ako filozofia nachádza v proletariáte svoju *materiálnu zbraň*, tak proletariát nachádza vo filozofii svoju *duchovnú zbraň*.“ (2, s. 23) Tým získava táto filozofia prakticko-premennú funkčnosť a jasný ideologický rozmer. Z púhej teórie sa mení na praktický revolučný nástroj myslenia a konania. Stáva sa skutočnou hrozbou reakčných síl a nástrojom boja progresívnych síl. Vo svojej racionálnej podobe vyvoláva v buržoázii a u jej doktrinárskych ideológov zlosť a zdesenie, lebo v pozitívnom pochopení jestvujúceho (vďaka materialistickej dialektike — R. Š.) zahrnuje zároveň aj pochopenie jeho negácie, jeho nevyhnutného zániku, každú vzniknutú formu chápe v pohybe, teda i z jej pomíňajúcej sa stránky, neskláňa sa pred ničím a je svojou podstatou kritická a revolučná.“ (3, s. 32) Marxizmus preto nepotrebuje hľadať kritickosť a revolučnosť mimo seba a donášať ho zvonku, ale rozvíjať v sebe.

Pochopiteľne, na ceste k takémuto chápaniu filozofie a dialektiky prekonali klasici marxizmu istý vývoj. Museli prekonať predovšetkým pôvodný nános rovohegliánstva a romantického kriticismu. Romantický kriticismus nie je schopný prakticky kritizovať a prekročiť kritizovanú buržoáznu skutočnosť, ale dostáva sa nevyhnutne do závislosti od danej a ku kapitulácii pred ňou. Nemôže byť ničím viac ako jej negatívnym výrazom a potvrdením, na základe iného vzťahu k nej. Preto Marx postupne prešiel od romantického kriticismu k prísne vedeckej analýze buržoáznej spoločnosti a k jej praktickej kritike revolučnou praxou proletariátu. Sprostredkujúcu funkciu pritom plnila materialistická dia-

lektika, ktorú rozpracúval v zásadnom kritickom dialógu s Heglovou idealistickou dialektikou. Marxova kritickosť sa tým stala praktickou komunistickou kritickosťou, zameranou proti buržoáznej spoločnosti a konštitutívnou zložkou socialistickej revolúcie ako formy vytvárania socialistickej spoločnosti. Nie náhodou sa klasici marxizmu už v *Nemeckej ideológii* sami nazývajú „praktickými materialistami, t. j. komunistami“, a svoju dialektickú teóriu označujú ako „praktický reálny humanizmus“. Bez materialistickej revolučnej dialektiky by nebolo možné vedecké zdôvodňovanie socialistickej revolúcie a bez rozvoja socialistickej revolúcie by nebolo možné ďalšie tvorivé rozpracovanie a rozvíjanie materialistickej dialektiky.

Materialistická dialektika je dušou historického materializmu a tento materializmus zasa, ako teórie o vývine najvyššej formy hmoty, je najvýznamnejším predpokladom a činiteľom jej revolučného rozvoja. Tak sa historický materializmus javí nielen ako aplikácia, ale aj ako revolučné rozvíjanie materialistickej dialektiky v oblasti dialektiky spoločnosti a dejín. Skúmať materialistickú dialektiku v tejto jej oblasti neznamená podceňiť, alebo úplne popierať iné formy prejavu dialektiky, najmä objektívnu dialektiku prírody, bez ktorej by nemohla vzniknúť a existovať ani dialektika spoločnosti a dejín, sprostredkovaná dialektikou praxe. Dialektika praxe súčasne objasňuje organické spojenie objektívnej dialektiky, ktorá je vlastná reálnemu svetu, a subjektívnej dialektiky, ktorá je jej špecifickým ideovým odrazom, ukazuje vzájomné prechody jednej do druhej. V praxi získaná reflexia objektívnej dialektiky v podobe subjektívnej dialektiky sa prostredníctvom revolučného činu spredmetňuje, objektivizuje, čím sa súčasne obohacuje a rozvíja na vyššej úrovni obejktívna dialektika. Téma o existencii obejktívnej dialektiky a jej stále vernejšom odrážaní subjektívnou dialektikou prostredníctvom praxe patrí k základným princípom materialistickej dialektiky. Tu je základ marxisticko-leninskej interpretácie jednoty ontologického, gnozeologického, logického a praktického rozmeru materialistickej dialektiky.

Materialistická dialektika vyzbrojuje historický materializmus teóriou samovývinu, ktorý sa deje na základe vnútorných protirečení, tvoriacich hlavnú hybnú silu spoločenského vývinu. Práve „... vývin protirečení istej historickej formy výroby je jednou historickou formou jej rozkladu a vytvorenia novej formy“. (3, s. 520) Preto historický materializmus nemusí hľadať negujúce sily a príčiny, hybné sily vývoja spoločnosti mimo nej, ale v nej. Tým sa odstraňuje nebezpečenstvo metafyziky a mystiky, spojené s fatalizmom, a na druhej strane nebezpečenstva subjektivizmu, spojené s voluntarizmom, čím bolo zafažené skúmanie spoločnosti a dejín pred Marxom. Na vysvetlenie dejín nie je už potrebná nijaká ideálna alebo materiálna substancia, ani hypertrofované ľudské vedomie a činy.

Za základné a určujúce vnútorné protirečenie v spoločenskom vývine označuje Marx protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, ktorého riešenie je v triednej spoločnosti sprostredkované triednym bojom. Triedny boj je základnou formou prejavu tohto protirečenia a rozhodujúca hybná sila spoločenského vývinu v triednej spoločnosti, ktorá však nepôsobí izolovane, ale v in-

terakcii s ostatnými vývojovými činiteľmi. Teória spoločnosti ako teória o prírodno-historickom procese spolu s teóriou triedneho boja vedecky vyvrátili každú možnosť fatalistického a voluntaristického chápania dejín. Dokázali, že protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, ako aj objektívne zákony vývinu spoločnosti sa nevytvárajú za chrbtom ľudí a nezávisle od nich, ale za aktívnej účasti ľudí najmä v procese triedneho boja. Z toho vyplýva záver, že bez účasti na triednom boji progresívnej triedy niet progresívnej cieľavedomej a dejinnotvornej činnosti. Spoločnosť vystupuje ako dynamický štrukturovaný samopohybujúci sa systém, ktorý je nielen rozčlenený, ale neprestajne sa rozčleňujúci a na stále vyššej úrovni znovu sa zjednocujúci systém, v ktorom sú jednotlivé vývojové fázy sprostredkované. Teória sprostredkovanosti ako bezprostredný dôsledok materialistickej dialektiky objasňuje spoločenský vývin z hľadiska jednoty cieľa a prostriedkov, kontinuity a diskontinuity, afirmácie a negácie.

Materialistická dialektika, sprostredkovaná praxou, nespochybňuje objektívnu realitu a materializmus, ale umožňuje ich hlbšie pochopenie a objasnenie. Pri skúmaní spoločenského vývinu materialistická dialektika umožnila Marxovi pochopiť základné súvislosti medzi dejinnými epochami a dialektikou výrobných síl a výrobných vzťahov. Na jej základe mohol vytvoriť pojem spoločensko-ekonomickej formácie, urobiť vedeckú periodizáciu dejín a vysvetľovať dejinné epochy ako vzájomne sprostredkované „progresívne epochy spoločensko-ekonomickej formácie“. (4, s. 37) Tento poznatok patrí k najväčším výsledkom skúmania spoločnosti z hľadiska materialistickej dialektiky a tvorí základnú črtu historického materializmu.

Na základe dialektického prístupu Marx skvele analyzoval v *Kapitáli* objektívnu dialektiku buržoáznej spoločnosti a vytvoril o nej vynikajúci vedecký obraz. Súčasne tým anticipoval aj základné princípy a kontúry dialektiky socialistickej a komunistickej spoločnosti.

Dialektika u Marxa a Engelsa však nevystupuje ako apriórna hotová a nemenná schéma, ktorá vyčerpáva podstatu skutočnosti, ani nie ako súhrn naveky platných princípov, ktoré možno rovnako aplikovať na rôzne objekty skutočnosti. Naopak, dialektika ako vedecká a historicky podmienená reflexia vývinu a súvislosti javov a procesov objektívnej skutočnosti sa ustavične vyvíja a zdokonaľuje. Nevymýšľa sa z hlavy, ale pomocou hlavy sa objavuje v reálnej skutočnosti. Objektívna dialektika skutočnosti je predpokladom a základom subjektívnej dialektiky v podobe materialistickej dialektiky. Tvorivo rozvíjať materialistickú dialektiku neznamena len opakovať a strážiť tézy vyslovené klasikmi, ako to robí dogmatik, ale neznamena to ani spochybňovať a vyvracať princípy materialistickej dialektiky, objavené klasikmi, ako to robia revizionisti a ich obeť, najmä formou rôznych pseudopolemík, na základe sofistickéj špekulácie a dezintegrácie izolovaných výrokov klasikov marxizmu. Ukazuje sa, že cesta k pravde aj v tejto oblasti je špecifickým pokračovaním cesty, ktorú nastúpili klasici marxizmu.

V ideovom dedičstve Marxa a Engelsa tvorivo pokračoval Lenin. Ich teoretickú koncepciu materialistickej dialektiky nechápal ako dogmu, ale ako návod k revolučnej činnosti pri komunistickej premene spoločnosti. Preto ju tvorivo aplikoval, menil na skutočnosť a revolučne rozvíjal v jednote s konkrétnou revolučnou praxou proletariátu v historicky nových podmienkach. Lenin sa stal príkladom, ako treba ideový odkaz Marxa a Engelsa tvorivo revolučne rozvíjať a nestáť sa revizionistom, ako treba strážiť a brániť princípy ich koncepcie a nestáť sa dogmatikom.

Lenin rozpracoval základné princípy teórie dialektiky socializmu v jeho prvej etape, v etape prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu a v začiatkovej fáze druhej etapy budovania socialistickej spoločnosti. Leninove základné princípy, idey a tézy dialektiky z tejto etapy socializmu majú však všeobecnú platnosť, sú platné aj pre ďalšie vývinové etapy socializmu, pre etapu rozvinutej výstavby socializmu i pre etapu budovania komunistickej spoločnosti, tvoria ich pevné východiská a neodmysliteľnú koštitutívnu zložku ich vývinu. Právom možno povedať, že Lenin je zakladateľom dialektiky socializmu, ktorej obsah sa kvalitatívne odlišuje od dialektiky kapitalizmu. Prispel k obohateniu univerzálnej materialistickej dialektiky o nové rozmery, a tým aj k revolučnému rozvoju marxizmu. Nová vývinová etapa marxizmu je spojená s menom Lenina. Právom nesie aj názov marxizmus-leninizmus. Súčasný marxizmus bez leninizmu nie je tvorivým revolučným marxizmom. Bez leninizmu, ktorý je vlastne marxizmom epochy socialistických revolúcií a praxe budovania socializmu, nemožno úplne pochopiť a tvorivo rozvíjať dialektiku socialistickej spoločnosti, ani mnohé základné zmeny v dialektike kapitalistickej spoločnosti, nemožno pochopiť zákonitosť súčasných spoločenských procesov, logiku vývinu dnešného spoločenského pohybu, ani analyzovať javy vyvolané nastupujúcou vedeckotechnickou revolúciou. Všetko, čo sa od Lenina v rozvoji materialistickej dialektiky urobilo, vybuodovalo sa na Leninovom odkaze, je jeho rozvojom.

Komplexne a veľmi hlboko je objasnený prínos Lenina do materialistickej dialektiky i ďalšie rozpracovanie tohto prínosu sovietskymi filozofmi v práci sovietskych autorov *Marksistskaja dialektika. Leninskij etap*, Moskva 1973, ktorá sa prekladá do slovenčiny. Na tomto mieste by sme chceli poukázať len na niektoré hlavné otázky tohto prínosu, ktoré boli v krízovom období u nás buď zanedbané, alebo dezinterpretované.

Leninovo rozpracovanie dialektiky socializmu sa prejavuje najmä v rozpracovaní teórie protirečení ako vnútornej hybnej sily spoločenského vývinu v sociálne integrovanej socialistickej spoločnosti. Pritom Lenin pokladal za základné protirečenie tohto vývinu, v zhode s Marxom a Engelsom, protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi. Súčasne odhalil celý rad ďalších nových protirečení, ktoré predtým neexistovali. K takýmto protirečeniam patrilo napr. protirečenie medzi kapitalistickými a socialistickými prvkami v prvej fáze vývinu socializmu, protirečenie medzi starým a novým v rámci ďalšieho rozvoja socializmu a mnoho ďalších protirečení, ktoré vznikajú na vlastnej báze socializmu v jednotlivých vývinových etapách. Originálnym prínosom prispel Lenin aj do

rozpracovania koncepcie jednotlivých navzájom dialekticky sprostredkovaných etáp, stupňov rozvoja socialistickej spoločnosti, do riešenia foriem prechodu od starej vývinovej etapy k novej.

Pri rozpracovávaní teórie protirečení ako príčiny samopohybu spoločnosti zdôrazňoval Lenin nielen analýzu rôznych foriem protirečení, ale predovšetkým analýzu ich pozitívnych stránok a hľadanie foriem ich rozvoja. Preto nemohol chápať negáciu ako totálny nihilizmus, ale ako prostriedok rozvoja pozitívnej stránky protirečenia a záruku vývoja. „Popretie je určité niečo, má určitý obsah, vnútorné protirečenia vedú k nahradeniu starého obsahu novým.“ (5, s. 103) „Ani číra negácia, ani neplodná negácia — napísal Lenin — ... nie sú charakteristické a podstatné v dialektike, ktorá nepochybne obsahuje v sebe prvok negácie ..., ale negácia ako moment vývoja, ktorý zachováva pozitívne ... bez akéhokoľvek kolísania, bez akejkolvek elektrickosti“. (5, s. 236) Túto myšlienku V. I. Lenina zdôrazňujem preto, lebo presvedčivo ukazuje, ako je marxisticko-leninské chápanie negácie a kritiky vzdialené od ich negatívneho chápania, napr. aj u predstaviteľov Frankfurtskej školy, ktoré propagovali rievizionisti aj u nás a podľa ktorého „negujúce je negatívne“ a „neprepožičiava sa pre zachovanie existujúceho“. (6, s. 160) Leninove názory sú v protiklade aj mnohým tvrdeniam „marxológov“ a „sovietológov“, podľa ktorých pozitívna materialistická dialektika nemôže vraj nájsť „kritizujúce“ a „negujúce“ vývojové sily.

Lenin pri dialektickom skúmaní skutočnosti zdôrazňoval metódu dialektického rozdvojenia jednotného a skúmania pozitívneho i negatívneho pólu rozdvojenia, ich jednotu a boj. Na základe materialistickej dialektiky Lenin skúma, „ako môžu byť a ako bývajú (ako sa stávajú) protiklady totožnými, za akých podmienok bývajú totožné meniac sa z jedného na druhý, prečo ľudský rozum nemá chápať tieto protiklady ako mŕtve, meravé, ale ako živé, podmienené, pohyblivé, meniace sa z jedného na druhý“. (5, s. 115) Takto možno spoznať nielen protirečenia a ich protiklady, ale aj to, akú úlohu hrá príslušný protiklad, ktorý predstavuje budúcnosť a ktorý minulosť, ktorý treba podporovať a ktorý eliminovať. Takto možno protirečenia nielen hromadiť, ale aj prakticky riešiť. Metodologicky vedel využiť túto Marxovu myšlienku: „Proletariát a bohatstvo sú protiklady. Ako také tvoria celok (kapitalizmus — R. Š.). Ide o to, aké presné postavenie každý z nich zaujíma. Nestačí ich vyhlásiť za dve stránky jedného celku ... V tomto protiklade je súkromný vlastník konzervatívnou a proletár deštruktívnou stránkou.“ (2, s. 107—108) Najpodstatnejšie v Leninovej teórii protirečení je však rozpracovanie foriem riešenia neantagonistických protirečení, ktoré sú charakteristické pre sociálne integrovanú socialistickú spoločnosť, najmä v jej vývojove vyšších etapách.

Aj keď Lenin podľa Marxovho a Enegelsonovho vzoru skúmal dialektiku buržoáznej spoločnosti, ako aj dialektiku socialistickej spoločnosti ako osobitné prípady univerzálnej materialistickej dialektiky, nikdy ich neredukoval na mechanické varianty jej podstaty bez kvalitatívneho rozdielu, ale nepodľahol pri ich vysvetľovaní dualistickému statizmu v podobe dvoch dialektík. Chápanie dialektiky socializmu ako zvláštného prípadu univerzálnej materialistickej dialektiky

umožňuje vidieť ju ako špecifické pokračovanie pozitívnych výsledkov dialektického myslenia ľudstva z minulosti a zároveň pochopiť jej špecifické črty a samu dialektiku ako reálnu formu ďalšieho rozvoja univerzálnej materialistickej dialektiky. Antagonistické protirečenia chápal Lenin ako historickú formu prejavu dialektických protirečení v antagonistickej triednej spoločnosti. Nikdy však nezamieňal túto formu za obsah. Pod neantagonistickými protirečeniami chápal dialektické protirečenia oslobodené od formy antagonizmu. „Antagonizmus a protirečenia nie sú vôbec jedno a to isté“ — zdôrazňuje Lenin. „Antagonizmus za socializmu mizne, ale protirečenia zostanú.“ (7, s. 177) Dialektické protirečenia, vlastné socializmu, nie sú sprostredkované vnútorným triednym bojom a spoločenský vývoj sa tu nedeje formou politických revolúcií. Avšak aj pre neantagonistické protirečenia platí, že boj ich protikladov je absolútny a jednota relatívna. Od filozofickej kategórie boja protikladov však treba odlišovať sociologickú kategóriu sociálnej jednoty záujmov diferencovanej socialistickej spoločnosti. Napríklad téza o jednote a súlade výrobných síl a výrobných vzťahov v socializme neznamená ich totožnosť a nemennosť. Ide o jednotu rozdielneho, o dynamickú jednotu, ktorá sa ustavične narúša a znova obnovuje vždy na vyššej úrovni. Tým sa progresívne rozvíjajú a zdokonaľujú nielen zložky spôsobu výroby, ale aj všetky zložky života spoločnosti, lebo protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi je hlavným článkom reťaze. Ak zachytíme tento článok, možno udržať celú reťaz spoločensko-ekonomickej formácie a zaručiť jej ďalší rozvoj. Narušanie a obnovovanie spomínanej jednoty nie je teda samoúčelný proces heglovskej dialektiky, ktorý má na konci iba to, čo bolo na jeho začiatku. V jednote a boji protikladov v rámci materialistickej dialektiky a v podmienkach socializmu sa protiklady vzájomne nerušia, ale prekonávaním rozvíjajú. Nasledujúca etapa spoločenského vývoja nevyžaduje totálnu deštrukciu predošlej etapy z protikladnej „antipozície“, ani jej kvalitatívnu štrukturálnu premenu, revolúciu jej inštitúcií, zmenu jej štátneho zriadenia a pod., ako je to v prípade prechodu spoločnosti od kapitalizmu k socializmu, ale sa o ňu opiera, obohacuje sa ňou a maximálne ju v sebe dialektickým spôsobom rozvíja. Boj za rozvoj socializmu netreba a ani nemožno viesť z pozície „antisocializmu“, ale len z jeho vlastnej pozície, rozvíjaním existujúceho stavu na stále vyššiu úroveň. Len ten, kto sa nedostal z dogmatického zajatia interpretácie dialektických protirečení v zmysle antagonizmu a stavia metafyzickú alternatívu „buď“ antagonizmus a potom vývin revolučnými zvratmi, „alebo“ neantagonistické protirečenie a potom pasívna monolitnosť, nijaká dialektika a nijaký vývin, kladie stále otázku, čo príde po socializme, a nad vývinom socializmu uvažuje len z hľadiska nejakého nasledujúceho „antisocializmu“. V tomto zmysle interpretuje aj vzťah socializmu a komunizmu, aby komunizmus nechápal ako rozvinutie socializmu, ale ako jeho protiklad. V dôslednom útoku na kapitalizmus, jeho antagonizmus, jeho ideológiu a kultúru vidí „progresivistický dogmatik“ útok na dialektický protipól a na dialektiku vôbec ako hybnú silu vlastného vývinu.

Prechod od jednej vývojovej etapy socializmu sa nedeje formou politickej revolúcie, formou skoku a rýchleho revolučného zvratu, ale sprostredkovaným

procesom kvalitatívnych zmien, v ktorom sa staré neanuluje, ale stáva sa konštitutívnou zložkou nového vývojového stupňa. To znamená, že dialektika socialistickej spoločnosti je taká, že tu netreba organizovať inštitucionálne ani štruktúrne, ani udržiavať kapitalizmus ako dialektický protipól stimulujúci vývin socializmu, ale vyvíjať úsilie na spoznanie a včasné riešenie existujúcich vnútorných protirečení. Konštruktívnou, cielavedomou a hodnototvornou dejinnou aktivitou treba rozvíjať existujúci vývojový stupeň na stále vyšší vývojový stupeň. Cesta vpred tu neznamená a nemôže znamenať návrat k antagonizmom, návrat k obnove už odsúdenej tézy o zostrovaní triedneho boja vnútri socialistickej spoločnosti a strany v procese ich upevňovania, ani k obnove trockistickej tézy o jedine antagonistickej protirečeníach ako zdroji vývoja, a to ani vtedy nie, keď sa tento návrat maskuje revizionistickými heslami o antagonizme a nezmieriteľnosti „progresivistov“ a „dogmatikov“, „demokratického socializmu“ a „reálneho socializmu“. Kriesenie týchto názorov je len pozostatkom nedialektického myslenia, v tomto prípade dogmatizmu naruby a neprekonanej teoreticko-metodologickej povrchnosti ich autorov. Cesta vpred je tu nevyhnutná. Vývin je však plynulý, dynamický a oslobodený od rôznych logických paradoxov, dejinných irónií a spoločensko-ludských tragédií, ktoré so sebou nevyhnutne prinášajú antagonistickej protirečenia a formy ich riešenia triednym bojom a politickými revolúciami. Spoločenský vývin sprostredkovaný neantagonistickými protirečeniami medzi novým a starým, rodiacim sa a odumierajúcim, ktorý je nielen kvantitatívnym, ale kvalitatívnym vývinom, tvorí nevyhnutné predpoklady pre ideovú a morálnu jednotu socialistickej spoločnosti, ktorá je významnou zložkou globálneho, cieľavedomého a plánovitého riadenia socialistickej spoločnosti v smere progresu, humánnosti a slobody.

Dialektické protirečenia a formy ich riešenia (nie zmierovania) sú aj v socializme príčinou jeho samovývinu tak v oblasti ekonomiky, ako aj politiky a kultúry. Téza o antagonistickej interpretácii týchto protirečení, ako aj téza o ich popieraní alebo škodlivosti v socialistickej vývine nemajú s leninizmom nič spoločného. Dialektické protirečenia sú „dušou“ socializmu. Je len dôležité, aby sa správne a včas riešili. Nevyhnutnou podmienkou je tu všestranná aktivizácia subjektívnych činiteľov. Nezastupiteľnú úlohu pritom plní najmä kritika a sebakritika, ktorá vychádza z potrieb a záujmov socialistickej spoločnosti a stáva sa prostriedkom jej rozvoja a posilňovania. Socialistická kritika však musí rozlišovať medzi kritikou starého v rovine socializmus-kapitalizmus a v kritike starého v mene nového v rovine vývinových etáp socializmu. Je to kritika nielen odmietavá, ale aj brániaca, deštruktívny moment je podriadený konštruktívnemu momentu.

* * *

Ako sme už spomenuli, sama materialistická dialektika ako teória i metodológia kritickej analýzy skutočnosti, najmä spoločnosti, a ako prostriedok jej revolučnej premeny sa musí neprestajne rozvíjať a zdokonaľovať. Najvýznamnej-

ším činiteľom v tomto smere je práve sledovanie a filozofické zovšeobecňovanie objektívnej dialektiky socialistickej spoločnosti. Vyžaduje to predovšetkým nová historická situácia podmienená vzrastajúcim vplyvom socializmu na svetové diaľanie a spojením vymoženosti socializmu s vedeckotechnickou revolúciou, ako aj praktické úlohy, ktoré stoja pred nami. Tento rozvoj sa nemôže diať odklonom od ideového dedičstva Marxa, Engelsa a Lenina. A vôbec už nemôže ísť cestou jeho spochybňovania a vyvracania, najmä formou známych pseudopolemík, ktorými sa v mene polemiky s dogmatizmom a stalinizmom polemizuje aj s princípmi klasikov. Tieto princípy sa najprv vulgarizujú, zjednodušujú a dezinterpretujú, aby sa potom vyvracali alebo ironizovali. Pokiaľ ide o rozpracovanie dialektiky socializmu, musíme vychádzať predovšetkým z Lenina a postupovať ním vytýčenou cestou. Tak ako sa on dokázal tvorivo stimulovať a obohatiť pri rozpracovaní dialektiky socializmu v jeho prvých vývojových etapách o idey Hegla, Marxa a Engelsa, tak sa aj my musíme dokázať opierať o Lenina pri analýze dialektiky socializmu na dnešnej jeho vývinovej etape a pri tvorivom rozpracovaní materialistickej dialektiky. Príkladom nám v tomto smere môže byť cielavedomá aktivita a plodné výsledky práce sovietskych filozofov, najmä v posledných rokoch. Významnou podmienkou takého postupu našich filozofov je však aj odhalenie a dôsledné prekonanie cudzieho, najmä revizionistického nánosu v podobe antimarxistickej a antileninskej dezinterpretácie dialektiky socialistickej spoločnosti. S týmito dezinterpretáciami sme sa stretli tak v pozitivistickom, ako aj v antropologickom variante revizionizmu v Československu. Niekedy ich bolo viac ako správneho vysvetľovania. Pri stručnej analýze týchto dezinterpretácií mi nejde o mená ich autorov, ale o meritum vecí. Z tohto hľadiska nie je dôležité ani to, aké úmysly autor sledoval, ani to, či bol obeťou vydávajúcou sa za zvodcu, alebo nie. Ide o samy názory a o to, akú funkciu objektívne plnili v súčasnom svetovom ideologickom boji.

Pri skúmaní rôznych foriem revizionistickej dezintegrácie, dialektiky socialistickej spoločnosti u nás si treba uvedomiť niekoľko všeobecných znakov, ktoré tvoria ich spoločného menovateľa.

Je to po prvé skutočnosť, že nevychádzajú primárne z ucelenej teoreticko-metodologickej koncepcie, ale zo skepsy a praktickej opozície voči stratégii a taktike reálneho komunistického hnutia, voči konkrétnej praxi budovania socializmu i voči marxizmu-leninizmu ako ideológii tohto hnutia a praxe. V súčasnosti je to predovšetkým opozícia z platformy maloburžoázneho záujmu. „Revíziu“ a „obrodu“ marxizmu a socializmu robia z ich „antipozície“. Teoreticko-metodologickým a logickým základom ich postupov, ktorý si vypracúvajú či dodatočne vyhľadávajú, je eklektika, sofistika a subjektivizmus. Polemiku s marxizmom-leninizmom nevedú priamo a otvorene, ale skryto, formou pseudopolemík, narážok, dvojzýčnych i viacjazyčných myšlienok, nedokončených úvah, zamlčováním alebo prekrúcaním princípov a myšlienok, hypertrofiou izolovaných citátov atď.

Po druhé je to fakt, že nevidia kvalitatívny rozdiel medzi reálnym socializmom a kapitalizmom ako rozdiel medzi dvoma protikladnými spoločensko-ekonomickými formáciami, z ktorých každej zodpovedá aj kvalitatívne odlišný

typ dialektiky ich vývinu. Preto nevidia ani kvalitatívny rozdiel medzi triednosťou buržoázie a proletariátu a triednosť ako takú stavajú do kontrapozície k humanizmu a vede. Preto interpretujú protihumanisticky a protivedecky aj revolučný vývin socialistickej spoločnosti na platforme uskutočňovania triedneho záujmu robotníckej triedy.

Po tretie, diktatúru proletariátu ako formu socialistickej demokracie a dôslednú politickú emancipáciu proletariátu nechápu ako reálnu formu všeľudskej emancipácie, ako nevyhnutný prechod od politickej emancipácie buržoázie k všeľudskej emancipácii. V dôsledku toho nie sú schopní uplatňovať triedny pohľad a princíp straníckosti na vývin socialistickej demokracie a na dialektiku vývinu socialistickej spoločnosti vôbec.

Po štvrté, marxizmus interpretujú jednostranne ako kabinetnú „kritickú teóriu“ či „teóriu kritiky“ bez vlastnej triednej tváre a ideologického rozmeru. Nevidia, že marxizmus je kriticko-analytická konštrukčná teória komunistického hnutia, ktorá je súčasne ideológiou robotníckej triedy a svetonázorom komunistickej strany.

Tieto základné všeobecné znaky spolu s inými charakterizujú pravicový i ľavicový revizionizmus, ako aj oportunistickú prax, ktorá je s nimi organicky spojená. Istú integračnú funkciu plní pritom maloburžoázne sociálne východisko a ideologický obsah, na ktorý nesmieme zabúdať pri analýze revizionizmu a oportunizmu spolu s iracionálnymi vplyvmi, lebo by sme sa mohli prehnane gnozeologizovať a etizovať ich názory a postoje. Vplyvným gnozeologickým koreňom je aj neprekonaná teoreticko-metodologická povrchnosť a dogmatická obmedzenosť.

Pravicový i ľavicový revizionizmus mali u nás v krízovom období svoje konkrétne podoby, predstaviteľov i obete. Neraz sa ich názory navzájom prelínali a tvorili eklektickú zmes. Niekedy bolo ťažké odlíšiť obeť od zvodcu, najmä keď sa sama obeť vydávala za viac, ako v skutočnosti bola. Oba tieto varianty zastávajú kriticko-opozičné stanovisko k reálnemu socializmu a jeho dialektike a vyznačujú sa silným antisovietskym zameraním. Pokiaľ ide o vzťah k dialektike reálneho socializmu, pravicový revizionizmus ju interpretuje ako pokračovanie evolučného vývinu spoločnosti, ktorý je podmienený v súčasnosti vedecko-technickou revolúciou. Ignorujú špecifickosť dialektiky socializmu ako vnútornú príčinu jeho samopohybu. Ľavicový revizionizmus zas nahrádza materialistickú dialektiku sofistickou špekuláciou. Vo vývoji socialistickej spoločnosti vidí len antagonizmus medzi starým a novým, len revolučné akty, katastrofálne zvraty a kontrapozíciu medzi starým a novým, dnešným a budúcim. Je to teda posudzovanie socialistickej dialektiky cez prizmu neprekonaného buržoázneho antagonizmu a absolutizácie ideí a projektov.

Pravicový revizionizmus predstavovala predovšetkým tzv. pozitivistická a technokraticko-kybernetická orientácia, ktorá vychádzala zo sociologických a technokratických koncepcií a konštrukcií rozšírených na Západe. Jej predstavitelia neinterpretujú rozdiel medzi kapitalizmom a socializmom ako rozdiel medzi kvalitatívne odlišnými a antagonisticky protikladnými spoločensko-ekonomickými formáciami, z ktorých socializmu patrí budúcnosť. Socialistickej spo-

ločnosti pripisujú podobné vlastnosti, črty, štruktúru, hybné vývojové sily a tendencie ako kapitalistickej spoločnosti. V socialistickej spoločnosti vidia pokračovanie vývojového mechanizmu buržoáznej spoločnosti, alebo ju redukovujú na iný, menej vyvinutý variant civilizovanej spoločnosti bez kvalitatívnej odlišnosti od vyspelejšej buržoáznej spoločnosti. V spoločnosti reálneho socializmu nevidia nič nové, podobne ako ani v jej dialektike vývinu. Snažia sa ju vysvetliť cez okuliare buržoáznej spoločnosti. Je to metóda, podľa ktorej by mala byť anatómia opice kľúčom k anatómii človeka, a nie naopak. Preto v reálnom socializme nevideli socializmus a pre empirický fakticizmus a javovú podobu nevideli podstatu dialektiky socialistickej spoločnosti. Táto koncepcia je explicitne vyjadrená v práci P. Machonina a kol., *Československá spoločnosť v roku 1969*, okrem iného takto: „Reálny socializmus sa začína u nás rodiť ako sociálne spravodlivý... variant výkonovej industriálnej spoločnosti, ako spoločnosť bohato diferencovaná a jasne — hoci ešte príliš vyhranene — stratifikovaná, a teda aj záujmová a názorovo rozrôznená. Realistické poňatie socializmu rešpektuje túto záujmovú diferenciáciu... to je v našom empirickom materiáli dokázané nie už ako koncept, ale ako realita.“ (8, s. 165) S touto koncepciou sa však stretávame aj v mnohých iných článkoch a štúdiách v krízovom období u nás. Ignoruje sa tu marxisticko-leninský dialektický systémový prístup k triedne štruktúrovanej spoločnosti, založený na triednom prístupe k spoločenským javom a vychádzajúci z dialektiky spôsobu výrobných síl a výrobných vzťahov ako určujúcej hybnej sily spoločenského vývinu. Viedlo to k vytváraniu akejsi triedne neutrálnej sociológie, v ktorej sa eklekticky spájal marxistický a nemarxistický prístup k poznaniu spoločnosti, a triedy sa nachádzali rôznymi sociálnymi „stratami“ a triedny boj sociálnou mobilitou. Z buržoáznej sociológie sa prevzal triedne neutrálny model spoločnosti ako „sociokultúrneho systému“ s adekvátnou metódou „socialistickej stratifikácie“ a mobility. Preto na rozdiel vraj od dogmatického marxizmu s jeho „vulgárne triedno-ekonomickým redukcionizmom“ sa vyzdvihovala „komparácia historicky odlišných štruktúr tých istých globálnych spoločností, alebo súčasne existujúcich štruktúr odlišných typov.“ (8, s. 41; 9, s. 331) Vplyv najmä Parsonsovho štruktúrneho funkcionalizmu je tu zrejmý. (10) Naša skutočnosť sa nevysvetľovala z nej samej na základe vedeckej analýzy jej dialektiky, ale cez okuliare apriórnej sociologickej schémy. Len tak sa mohlo napr. okrem iného stať, že pri skúmaní systému riadenia podniku vypadla úloha straníckej organizácie. Keďže tento jav nebol v prevzatej schéme, nevideli ho ani v našej reálnej skutočnosti. Pomocou tejto metódy a analýzy a na základe stratifikačnej teórie sa zdôvodňoval aj známy revizionistický „ekonomický model“ voľnej hry ekonomických síl na základe trhového hospodárstva a v jednote s týmto modelom a jeho prostredníctvom potom aj známy model politického pluralizmu. Pomocou pluralizmu sa popierala teória jednotného riadenia spoločnosti, vedúca úloha robotníckej triedy, princíp demokratického centralizmu atď. a súčasne sa ním sociálne zdôvodňoval „technokratický“ variant revizionizmu s príslušnou koncepciou teórie elít. V nej sa zasa filozofia i politika redukovali na derivát kybernetiky a politické riadenie spoločnosti sa nahrádzalo

kybernetickým riadením na čele s riadiacou elitou technokratov. Živá dialektika spoločnosti sa nahrádzala kybernetickou a technokratickou schémou. S týmto variantom sme sa stretli najmä v práci J. Hermacha *Uskutočnení současného člověka* (Praha 1969), ako aj v prácach M. Krála a kol. *Věda a řízení společnosti* (Praha 1967) i M. Krála *Věda a civilizace* (Praha 1968).

Rozšírenejšou koncepciou revizionizmu, najmä na Slovensku, bol tzv. antropologický variant. Reálnu socialistickú spoločnosť neskúma a nehodnotí z hľadiska minulosti, ale budúcnosti, z platformy neskutočného ideálneho socializmu, metódou sofistickej špekulácie. Neskutočné, budúce, ale vraj preto „autentické“ má byť kľúčom k skutočnému. Keďže reálny socializmus sa odlišuje od ideálu, neuznávajú ho predstavitelia antropologizmu za autentický socializmus. Bez hlbších dôkazov ho označujú za spoločnosť odcudzenia a zvecnenia, v ktorej je vraj zradený Marxov ideál socializmu a človeka. Navrhujú mu dokonca odňať aj názov socializmus. Tým sa ignorujú aj nositelia tohto socializmu a bojovníci za jeho rozvoj. Vytvára sa priestor pre aktivitu iných opozičných, „antirežimových“ síl, ktoré sú nositeľmi iného socializmu, protikladného existujúcemu socializmu. Zastierajú sa zároveň aj skutočné protirečenia medzi kapitalizmom a socializmom. Predpokladom uskutočnenia ideálneho socializmu je negácia, anulovanie reálneho socializmu. Ich postup sa vyznačuje voluntarizmom a pseudo-revolučným kritickým radikalizmom voči reálnemu socializmu, lebo vraj kritika už vyčerpala svoje možnosti voči kapitalizmu. Uskutočnenie ideálneho socializmu neskúmajú v dialektickej sprostredkovanosti reálnym socializmom a v jednote s adekvátnymi realizačnými podmienkami, prostriedkami a silami. Vieme však, že čistá negácia v zmysle anulovania existujúceho nemôže byť základom konštrukčnej, ale len deštrukčnej činnosti, iba výzvou k vzbure bez vyústenia do hodnototvorného, pozitívneho činu. Rozpor medzi ideálom a realizačnými podmienkami a prostriedkami je tu zrejmy. Namiesto vedeckého skúmania a včasného riešenia skutočných problémov, aby nevznikli zbytočné konfliktové situácie, nastoľujú sa pseudoproblémy, a namiesto reálnych protirečení sa vyzdvihujú vymyslené protirečenia, alebo také protirečenia, ktoré nehrajú v praktickom živote socializmu podstatnú úlohu a už vôbec nie úlohu hybnej sily vo vývine spoločnosti.

O reálnom socializme vyhlasujú, že je to „byrokraticko-etatistické“, nede-mokratické a nehumánne zriadenie, že je „polosocializmom a pseudosocializmom“ (11), „len prevráteným obrazom kapitalizmu“. (12, s. 248) Vraj „demokratický socializmus existuje zatiaľ iba v zárodku, iba ako projekt, aj to iba v hrubých kontúrach“. (13, s. 102) Dokonca sa aj u nás tvrdilo, že „existujúce modely socializmu“ sa „stali čoraz väčšmi prekážkou rozvoja a víťazstva revolučných síl vo vyspelých kapitalistických krajinách“. (14) Sú to doslova opakované myšlienky, ako ich nachádzame napr. v Marcuseho práci *Sovietsky marxizmus* z r. 1955, v prácach juhoslovanských filozofov združených okolo časopisu *Praxis* aj u mnohých „marxológov, soviológov“, revizionistov a buržoáznych ideológov na Západe. Žiaľ, ich názory a konštrukcie uplatňovali „progresivisti“ z radov revizionistov pri skúmaní socialistickej spoločnosti namiesto vedeckej analýzy jej

dialektiky a používania materialistickej dialektiky. Len tak mohli vyprodukovať celý rad nezmyslov a dogmatických téz o našej socialistickej spoločnosti, ktoré by vedecká analýza neumožňovala. Myslíme na také tvrdenia, že socializmus nevyriešil nijaký ľudský problém, že zabudol na človeka, slobodu, demokraciu a pod. Ak dialektiku aj používali, tak ju najprv dezinterpretovali v zmysle metódy praktickej činnosti človeka, čím si vytvorili základ pre odtrhnutie subjektívnej dialektiky od objektívnej dialektiky sveta a spoločnosti, presnejšie povedané pre spochybňovanie a vyvracanie objektívnej dialektiky. Potom sa im dialektika nevyhnutne zmenila na sofistickú špekuláciu. Namiesto rozvíjania reálneho socializmu v súlade s princípmi materialistickej dialektiky žiadali jeho totálnu deštrukciu, kvalitatívnu štrukturálnu premenu formou inštitucionálnej, intelektuálnej a neviem ešte akej revolúcie. Len v dôsledku neznalosti alebo ignorovania materialistickej dialektiky vôbec a dialektiky socializmu osobitne mohli tvrdiť, že dialektika socializmu nevyžaduje vedecké skúmanie a praktické rozvíjanie existujúceho socializmu, ale jeho totálnu deštrukciu zvonku a nahradenie iným socializmom, akýmsi „antisocializmom“ s neurčitým obsahom, ale zabaleným do vznešeného rúcha „demokratického socializmu“, „socializmu s ľudskou tvárou“ a pod. Preto spochybňovali vnútorné hybné sily systému socialistickej spoločnosti, ktoré ho orientujú k novému vývojovému stupňu, sprostredkovanému však predchádzajúcim stupňom. Chcú revidovať leninskú koncepciu dialektiky, „podľa ktorej negatívne sily sa vyvíjajú vnútri jestvujúceho antagonistického systému“. (15, s. 185) Týmto sofistickým obratom sa oslobodili od analýzy existujúcej spoločnosti, od diferencovaného prístupu k jej protikladom, a mohli sa orientovať na mimosystémové alebo protisystémové negujúce sily a na utopický projekt budúcnosti, nezávislý od existujúcej prítomnosti. Na otázku, ako a z čoho sa tento „iný“ socializmus vybuduje, ak sa totálne zdeštruuje reálny socializmus, márne čakáme konkrétnu odpoveď. Iba ak by sa ako baron Prášil vytiahol z trosiek deštrukcie za vlastný vrkoč. Kritický oponent reálneho socializmu a nadšenec „iného“ socializmu doslova napísal: „Ak sa skutočný socializmus má stať politickým programom, musí sa presne a pozitívne odlišiť od doterajšieho socializmu. Treba jasne povedať, že nejde o vylepšenie, o zdokonalenie existujúceho socializmu, ale o jeho podstatné štrukturálne pretvorenie, o kvalitatívne nový model, nový systém socializmu.“ (13, s. 105) Aj keď tieto názory nie sú ani obsahom, ani formou originálne, predsa sa u nás v krízovom období rozširovali. V konkrétnom ideologickom a politickom boji síl socializmu a kapitalizmu pomáhali objektívne, bez ohľadu na subjektívne úmysly autora, vytvárať protisocialistickú kritickú opozíciu, ktorá vyústila až do tzv. antirežimového postoja. Známu Marxovu tézu o nemilosrdnej kritike a deštrukcii kapitalizmu mechanicky obrátili proti socializmu. Namiesto konkrétneho skúmania dialektiky našej spoločnosti, diferencovaného prístupu k odhaľovaniu a riešeniu jej špecifických protirečení sa operuje kriticko-opozičnou antisocialistickou schémou, farizejsky alebo z neznalosti a naivnej prostoduchosti sa pritom odvolávajú na Marxovu kritickú metódu. Zabúdajú, že kritika a boj Marxa proti starému v mene nového na rovine kapitalizmus—socializmus je kvalitatívne odlišný ako

na rovne nižšia a vyššia vývojová fáza socializmu. V postojoch „progresivistov“ k dialektike socializmu je veľa demagógie, sofistiky a epigónstva, ale málo znalostí o materialistickej dialektike a ešte menej vedeckého a politicky zodpovedného prístupu k životu a praxi socialistickej spoločnosti. Len preto mohli dokonca kritický opozičný postoj, nonkonformnosť a deštrukciu reálneho socializmu pokladať za hlavné kritérium progresívnosti, revolučnosti a nezávislosti „kritického mysliteľa“. Hlavné žriedlo filozofickej teoreticko-metodologickej argumentácie pre tieto názory a postoje tvorí kritická teória a negatívna dialektika Frankfurtskej školy. Jej vplyv na Slovensko sa šírila najmä prostredníctvom juhoslovanských filozofov okolo časopisu Praxis. Všetky základné princípy Frankfurtskej školy, ako sú napr. princíp „radikálnej kritiky“ existujúcej „neautentickej“ skutočnosti, princíp jej „totálnej negácie“ a „veľkého odmietnutia“, princíp „nonkonformizmu“ s existujúcim a orientácia na protikladné utopistické, neexistujúce „iné“ (das Andere) sa mechanicky preberali a uplatňovali vo vzťahu „progresivistov“ z radov antropologického revizionizmu k reálnemu socializmu a marxizmu-leninizmu, včítane vzťahu k materialistickej dialektike. Vieme, že je ľahšie názory preberať, ako vytvárať alebo rozvíjať. Avšak na základe prebratých antisocialistických a antileninských princípov budovať originálnu „marxistickú“ opozičnú kritiku a hrať sa na teoretické opozičné centrum voči politicko-mocenskému centru strany v socializme je už nielen veľká opovážlivosť, ale aj politické hazardérstvo. Vyhlasať pritom, že hlavnou hybnou silou vývoja našej socialistickej spoločnosti je boj progresivistov proti dogmatikom, „demokratizačná“ činnosť „progresivistov“, a nie rozvoj socialistickej triednej demokracie, založenej na dialektike výrobných síl a výrobných vzťahov a v medzinárodnom meradle na triednom boji síl socializmu a kapitalizmu, je už úplné ignorovanie základných princípov leninskej dialektiky socialistickej spoločnosti.

S leninskou dialektikou socialistickej spoločnosti nemá nič spoločného ani revizionistická koncepcia stavania budúcnosti socializmu do kontrapozícií k dnešnej jeho vývinovej etape. Táto koncepcia môže plniť a aj plnila iba funkciu ideologickej diverzie voči reálnemu socializmu, a nie funkciu jeho rozvoja. Stavanie budúcnosti proti prítomnosti bolo teoreticko-metodologickým základom úsilia dostať bojovníkov za krajšiu budúcnosť do opozície k reálnemu dňu. Ako by ten, kto je za krajšiu budúcnosť, musel byť proti prítomnosti. Revidovala sa tak dialektika časovej trojrozmernosti spoločenských javov, podľa ktorej prítomnosť je sprostredkujúcim článkom medzi minulosťou a budúcnosťou, a budúcnosť sa javí nie ako anulovanie minulosti a prítomnosti, ale ako pozitívne rozvitie ich progresívnych tendencií, aby sa postupne sama zmenila na prítomnosť našich synov a minulosť vnukov. Prejav dialektiky minulosti, prítomnosti a budúcnosti v podmienkach socialistickej spoločnosti a najmä nové formy ich vzájomného sprostredkovania sa úplne ignorovali. Len tak sa mohol viesť boj proti známej marxistickej téze, sformulovanej už Marxom a špeciálne rozvinutej Leninom v podmienkach socializmu, že budúcnosť sa nachádza v zárodkovej podobe už v lone prítomnosti, z ktorej sa rodí a vyrastá. Teda boj za reálnu a realizovateľnú budúcnosť musí byť súčasne bojom za tie zložky prítomnosti, ktoré predstavujú

zárodkové prvky budúcnosti. Totálny boj proti prítomnosti je súčasne bojom proti reálnej budúcnosti. Pred týmito marxistickými tézami však „revizionisti“ dávali prednosť téze „kritickej teórie“, podľa ktorej „materialistická dialektika zostane dovtedy v zajatí idealistického rozumu a v pasivite, kým nezničí koncepciu, podľa ktorej budúcnosť je zakorenená už v lone prítomnosti“. (15, s. 186) Na základe tejto koncepcie sa mohli propagovať u nás takéto myšlienky: „Skutočne nové má tú rozhodujúcu vlastnosť, že je neredukovateľné na staré, že sa nedá z neho ani vyvodiť... Nové je nové práve preto, že sa nedá odvodiť z ničoho, čo je obsiahnuté v starom... Nové je oddelené od starého »skokom«, prerušením.“ (16, s. 622) Z tejto filozofickej roviny už nie je problém prejsť do politickej roviny a v tomto duchu tvrdiť: „Koreň ľudskej tvorby nie je v jestvujúcich inštitúciách a organizáciách, ale v kritickom postoji človeka k týmto inštitúciám a v jeho schopnosti počuť volanie prichádzajúce z budúcnosti a ozvať sa naň.“ (16) Je jasné, že z takejto koncepcie mizne princíp historizmu i historického determinizmu ako základu predvídania budúcnosti a predpoklad marxistickej prognostiky. Budúcnosť sa javí ako prázdny priestor, ktorý môže byť vyplnený hocijako a hocí čím, teda ako nepochopiteľné tajomstvo. Z toho potom vyplýva ahistorický individualizmus bez akýchkoľvek spoločenských istôt, pri ktorom nie je možné určiť perspektívu dejinnej aktivity. Určiť možno len jej deštruktívnu funkciu. Perspektíva, a teda aj jej konštruktívna hodnota je neznáma. V boji proti existujúcemu sa hľadal dokonca zmysel ľudskej aktivity a slobody. Či nesvedčí o tom napr. tento hlas?: „Práve v boji proti tomu, čo je, za to, čo má byť, sa rodí ľudská aktivita. V konfrontácii ideálu so skutočnosťou spočíva transcendentnosť človeka, možnosť ovplyvňovať cieľavedome dejiny. Jedine zásluhou toho možno hovoriť o slobode človeka.“ (17, s. 120) Myslím, že netreba dokazovať, ako je takáto koncepcia boja za budúcnosť vzdialená od marxisticko-leninskej dialektiky vývinu socialistickej spoločnosti a ako jej je vzdialená nová kvalita komunistického humanizmu a slobody, budovaná na realizácii triedneho záujmu robotníckej triedy.

Dalo by sa uviesť ešte veľa príkladov na revizionistickú dezinterpretáciu marxisticko-leninskej dialektiky socializmu. Nedovoľuje to však časový rozsah našej úvahy a myslím, že to nie je ani teraz nevyhnutné. Záverom by som chcel ešte pripomenúť, že tieto dezintegrácie vystupujúce pod rúskom kritickosti a revolučnosti nekritizujeme z hľadiska marxizmu-leninizmu ako veľa, ale ako málo kritické a revolučné, ako také, ktoré sú hyperrevolučné a hyperkritické slovami, ale apologetické v praxi, lebo okrem slovného protestu a utopistického ideálu nie sú schopné postaviť proti kritizovanej skutočnosti nijakú reálnu praktickú alternatívu. Aj keď títo „kritici“ vytvorili koncepciu nehistorického kritizmu a absolutizovali negáciu, praktická revolučná kritickosť a negácia im zostali cudzie. Prakticky ostávajú preto v zajatí existujúceho, v lepšom prípade ako jeho negatívny výraz. Kapitulujú nakoniec pred jeho tlakom, čo sa napokon prejavuje aj v teoretickej rezignácii v podobe historického pesimizmu. V inom prípade je to forma realizácie predpojatosti a nenávisť k socializmu. Antisocialistická ideologická orientovanosť, ktorej tak isto nie je u nich málo, je taktiež zrejmalá. Názory

a postoje týchto dezinterpretácií dialektiky socializmu netreba ideologizovať, len správne kontraideologizovať.

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy, 19. Bratislava 1958.
2. MARX, K.—ENGELS, F.: Svätá rodina. Bratislava 1963.
3. MARX, K.: Kapitál I. Bratislava 1959.
4. MARX, K.—ENGELS, F.: Spisy, 13. Praha 1963.
5. LENIN, V. I.: Spisy, 38, Bratislava 1961.
6. ADORNO, T. W.: Negative Dialektik. Frankfurt a M. 1966.
7. Leninský zborník XI. Cit. podľa Současný pravicový revizionizmus. Praha 1973.
8. MACHONIN, P. a kol.: Československá spoločnosť v roku 1969. Bratislava 1969.
9. Sociologický časopis, 1967, č. 3.
10. PARSONS, T.: Společnosti, vývojové a srovnávací hodnocení. Praha 1971.
PARSONS, T.: Sozialstruktur und Persönlichkeit. Frankfurt 1968.
11. Nová mysl, č. 8. 1968.
12. Problémy dialektiky. Bratislava 1968.
13. Otázky politiky a demokracie. Bratislava 1968.
14. Kultúrny život, 31. 5. 1968.
15. MARCUSE, H.: Zum Begriff der Negation in der Dialektik. In: Ideen zu einer kritischen Theorie der Gesellschaft. Frankfurt a. M. 1969.
16. Filozofia, 1968, č. 6.
17. 50. rokov Univerzity Komenského. Bratislava 1970.

ДИАЛЕКТИКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА И КРИТИКА ЕЕ РЕВИЗИОНИСТСКОЙ ДЕЗИНТЕРПРЕТАЦИИ

Рудольф Шима

К наиболее значительным заслугам классиков марксизма относится разработка диалектики общества, или диалектики истории. Благодаря этому была создана научная теория общества — исторический материализм, обогатившая также материалистическую диалектику во всем ее комплексе.

Автор отмечает оригинальный вклад Маркса и Энгельса в создание научной теории общества, которая была выработана особенно благодаря соединению теории с объективными интересами и революционной практикой пролетариата. Вследствие того, что они как ученые, теоретики стали практическими революционерами, они смогли также стать революционерами в науке и в теории вообще.

Автор высоко оценивает заслуги Ленина при творческом применении и революционном развитии материалистической диалектики в новых исторических общественных условиях. Он подчеркивает в особенности оригинальный вклад Ленина в разработку диалектики социалистического общества и теории антагонистических и неантагонистических противоречий и форм их решения. Он ставит Ленина в пример, как можно творчески развивать идейное наследие Маркса и Энгельса и не стать ревизионистом, как следует отстаивать принципы марксизма и не стать догматиком.

В последней части своей работы автор указывает на ревизионистские деформации марксистско-ленинской диалектики социалистического общества в Чехословакии, служившие в качестве теоретико-идеологического предмостья для прямых выступлений против марксистско-ленинской теории и практики строительства реального социализма. Он объясняет

идеологическую антимарксистскую и антисоциалистическую сущность правого и левого ревизионизма, главным источником которой являлись мелкобуржуазная активность и идеология.

DIALEKTIK DER SOZIALISTISCHEN GESELLSCHAFT UND KRITIK IHRER REVISIONISTISCHEN DESINTERPRETATION

Rudolf Š í m a

Einer der bedeutendsten Verdienste der Klassiker des Marxismus besteht darin, dass sie die Dialektik der Gesellschaft oder die geschichtliche Dialektik begründeten. Diesem Umstand ist es zu verdanken, dass eine wissenschaftliche Theorie der Gesellschaft — der historische Materialismus entwickelt wurde, der auch die gesamte materialistische Dialektik bereichert hat.

Der Verfasser weist hin auf Marx' und Engels' diesbezüglichen originellen Beitrag, der vor allem infolge der Verknüpfung der Theorie mit den objektiven Interessen und der revolutionären Praxis des Proletariats ausgearbeitet wurde. Dadurch, dass Marx und Engels als Wissenschaftler und Theoretiker praktische Revolutionäre wurden, konnten sie auch zu Revolutionären in Wissenschaft und Theorie überhaupt werden.

Der Verfasser unterstreicht die besonderen Verdienste Lenin's bei der schöpferischen Anwendungen und revolutionärer Entfaltung der materialistischen Dialektik unter neuen historischen gesellschaftlichen Bedingungen. Insbesondere wird Lenin's origineller Beitrag zur Weiterentwicklung der Dialektik der sozialistischen Gesellschaft und der Theorie von antagonistischen und nicht-antagonistischen Widersprüchen und Formen ihrer Lösung hervorgehoben. Lenin bietet ein Vorbild der schöpferischen Weiterentwicklung von Marx' und Engels' geistigem Vermächtnis ohne dabei in Revisionismus zu verfallen und der Verteidigung der Prinzipien und Grundsätze des Marxismus ohne ein Dogmatiker zu werden.

Im abschliessenden Teil seiner Arbeit weist der Verfasser hin auf revisionistische Deformationen der marxistisch-leninistischen Dialektik der sozialistischen Gesellschaft in der Tschechoslowakei, die als ein theoretisch-ideologischer Brückenkopf für direkte Angriffe auf die marxistisch-leninistische Theorie und Praxis des Aufbaus eines realen Sozialismus dienen. Er behandelt das gemeinsame ideologische antimarxistische und antisozialistische Wesen des rechts- und linksgerichteten Revisionismus, deren Hauptquelle eine kleinbürgerliche Aktivität und Ideologie bildeten.